

дифференцирующими функционально-семантическими категориями: «категоричность» (1. Албетте) и «некатегоричность» (2. арийне);

ФСМКрП предположительных модальных слов с дифференцирующей функции, (5. Ыктымал), а также с дифференцирующей функционально-семантической категорией «недоверие» (6. Имиш); и

ФСМКрП субъективно-оценочных модальных слов с дифференцирующей функционально-семантической категорией «позитивная оценка» (7. Макул), а также с дифференцирующей функционально-семантической категорией «стилистическая нейтральность» (8. Айтор).

Все указанные выше английские и кыргызские модальные слова имеют относительно прозрачную семантическую мотивированность. Однако в кыргызском языке имеют отарвербиальные модальные слова (8 единиц), которые имеют затемненную морфолого-этимологическую мотивированность, которая обусловлена из заимствованным происхождением, в основном из арабского и иранских языков: 1. айтор, 2. албетте, 3. арийне, 4. балким, 5. имиш, 6. макул, 7. мүмкүн, 8. ыктымал- вследствие чего была полностью утеряна их семантико-этимологическая мотивированность.

Список использованной литературы:

1. Жигалдо В.Н., Иванова И.Г., Иофик Л.Л. Современный английский язык. Теоретический курс грамматики: Учебник.- М.: Изд-во лит-ры на иностр. Языках, 1956.-:184
2. Смирницкий А.И. Морфология английского языка.-М.: Изд-во лит-ры на иностр. Яз. 1959,,:391;
3. Haddleston, 2000:137
4. Грамматика киргизского литературного языка, 1987:199
5. Дубровин М.Н. Англо-русский словарь. Около 100 000 слов, словосочетаний, выражений и значений.- М.: АСТ: Астрель, 2011-576:31.
6. Англо-русский и русско-английский словарь/ Под.ред. О.С. Ахмановой , Е.А. М. Уилсон.-Бишкек: каф МЦ «ТКИСО», 1993.-672 с.
7. Англо-русский и русско-английский словарь- с транскрипцией. Свыше 40000 слов/ Под. Ред. Дж. Хинтон и В. Байкова.- Санкт-Петербург: Ооо «Золотой век», Тоос «Диамант», 1997-624 с.
8. Орусча-кыргызча сөздүк. Кыргыз ССР Илимдер Академиясынын академиги профессор К.К. Юдахиндин редакциясы астында. Общество «Кыргызстан эли», 2000.-990

Рецензент: д.филол.н., проф. Токтоналиев К.Т.

801.52+802/809-02/.-07(045/046)

Маматова К. Б.

Н.Исанов атындагы КМКТАУнин доценттин милдетин аткаруучу

КЫРГЫЗСТАНДАГЫ КӨП ТИЛДҮҮ БИЛИМ БЕРҮҮНҮН ТАРЫХЫНАН КЫСКАЧА МААЛЫМАТ

Бул макала Кыргызстандагы көп тилдүү билим берүүнүн тарыхына жана улуттук маданияттын тилди үйрөнүүдөгү баалуулугуна кыскача токтолот.

Түйүндүү сөздөр: көп тилдүү билим берүү, лингвистикалык фактор, кептик денгээл, маанилүү компонент, социологиялык, психологиялык, педагогикалык аспектилер

Маматова К. Б.

И.о. доцента КГУСТА им. Н. Исанова

КРАТКИЙ ОБЗОР О ИСТОРИИ МНОГОЯЗЫЧНОГО ОБРАЗОВАНИЯ

В КЫРГЫЗСТАНЕ

Данная статья предназначена к историю многоязычного образования в Кыргызстане и ценностям национальной культуры в изучении языка.

Ключевые слова: многоязычное образования, лингвистический фактор, уровень речевой деятельности, важный компонент, социологический, психологический, педагогический аспекты

К. В. Mamatova

And about Associate Professor of KSUCTA N.Isanova

HISTORY OF MULTILINGUAL EDUCATION IN KYRGYZSTAN

This article is devoted to the history of multilingual education in Kyrgyzstan and the importance of national culture in learning a language.

Key words: multilingual education, lingual factor, level of speech pattern, important component, social, psychological, pedagogical aspects.

Кыргыз Республикасында жалпы билим берүүчү мекемелерде орто жана жогорку окуу жайларында эки же андан көп тилдерди окутуу совет мезгилинде эле кеңири практикаланган. Атап айтсак, кыргыз тили, орус тили жана чет тилдердин бири орто мектепте, жогорку окуу жайларында милдеттүү предметтер катары окутулган. Бирок бир нече тилдерди ал кездеги окутуп- үйрөтүүнү <<көп тилдүү билим берүү >> деп аныктоого мүмкүн эмес болгон. Анткени окутулган тилдер окуу программасындагы башка предметтер сыяктуу өз алдынча сабак катары гана өтүлгөн. Окуучулар менен студенттер эне тилинен, экинчи тилден жана чет тилден керектүү билгичтиктер менен көнүгүүлөргө ээ боло алышкан эмес. Кыргыз, өзбек, тажик ж.б. тилдерде окуган окуучулар орус жана чет тилдерин билишпесе, орус тилдүү окуучулар кыргыз, өзбек ж.б. тилдерди өздөштүрүшкөн эмес. Бул көрүнүш төмөнкүдөй жагдай, шарттар менен түшүндүрүлөт:

Биринчи, тилдер мектептин, окуу жайынын окуу программаларына милдеттүү киргизилген өзүнчө предмет катары гана каралган.

Экинчи, өткөн кылымдын 30-жылдарынан тартып <<тилди окутуунун мазмунун грамматика түзөт >> деген түшүнүк бекем орун алып, тилди окутуп-үйрөтүүдө бул талап бекем сакталган.

Үчүнчү, жогорку талапка ылайык, кайсы гана тил окулбасын ал грамматикалык-теориялык маалыматтарды жаттатуу жана аларга ылайык тилден бир эки мисал келтирүү менен чектелген.

Демек бул процесстерди <<көп тилдерди окутуу>> деп аныктоого болот. <<Көп тилдерди окутуу>> менен <<көп тилдүү билим берүү>> бирдей түшүнүк эмес, алар бири-биринен айырмаланган таалим тарбия берүү процесстер болуп саналат. <<Көп тилдерди окутуу>> - бул эки же андан ашык тилдерди өз-өзүнө предмет, сабак катары гана окутуу.

Ал эми <<көп тилдүү билим берүүгө>> жогоркудай кылып кыскача түшүнүк берүү мүмкүн эмес. <<Көп тилдүү билим берүү>> - бул:

- окуучунун (өспүрүмдөрдүн) бир нече тилде сүйлөй алуусу;
- тил же тилдер окутуунун предмети болушу;
- тил же тилдер билим алуунун каражаты болушу;
- көп тилдүү билим алуу демек көп маданиятты өздөштүрүү;
- ар кандай чөйрөдө, түрдүү кырдаалдарда, ал чөйрө колдонгон тилде баарлаша алуу;
- окуп үйрөнгөн бардык тилдерде, тилдин айрыкча коммуникативдик компитенттүүлүккө ээ болуу;

-өздөштүргөн тилдерди кептин оозеки жана жазуу формаларында жетиштүү денгээлде колдоно билүү ж.б.

Көп тилдүү билим берүүнүн азыркы абалын талдап баалоо, ага ылайык өркүндөтүүнүн келечектүү багыттарын аныктоо үчүн анын калыптаныш тарыхына кыскача токтолууга туура келет. Ал үчүн көп тилдүү билим берүүнүн саясий социалдык-тарыхый, маданий жана жаңы коомдун шарттарына, өбөлгөлөрүнө өзгөчө кайрылуу зарыл. Мында социалдык маданий кырдаалдарга өзгөчө көңүл бурууну туура көрөбүз.

Коом өзүнүн тархый өнүгүүсүндө үстөмдүк кылган социалдык-маданий системанын мыйзамына баш ийет. Коомго, өнүгүүгө болгон көз караштын бир тибинен экинчи тибине өтүү социалдык түзүмдөрдүн жана маданий үлгүлөрдүн жаңы үлгүлөрүн жаратат. Профессор А.О.Орусбаев социалингвистикалык көз караш менен алганда кыргыз адабий тилинин өнүгүүсүнүн мыйзам ченемдүүлүгү анын кыргыз элинин социалдык жана маданий жашоосунун бардык чөйрөлөрүндө иштегенинен көрөт. Бул учурда окутуу, элге билим берүү системасынын жана жаштарды кесиптик даярдоонун бардык бөлүмдөрүндө жүргүзүлөт; мезгилдүү басма сөз өнүгөт, газеталар, журналдар, коомдук-саясий адабияттар басылып чыгат, радио жана телеберүүлөр жүзөгө ашырылат, кинофильмдер башка тилдерден которулуп дубляждат, театрлар жана дагы башка маданий-массалык мекемелер тилдерди колдонот. Коомдогу өнүккөн кыргыз-орус көп тилдүүлүгү башка тилдерди да өз ара биргелешип аракеттенүүлөрүнүн ыкчамдалышына алып келет.

Социалдык саясаттын жана билим берүүнүн өз ара байланышы мамлекеттин жана коомдун жашоосундагы бөлүп алгыс биримдик болуп эсептелет. Көрүнүктүү педагог Януш Корчактын: <<Коомду өзгөртүү үчүн, адамды тарбиялоо керек>>, - деп айтканы мугалим журтчулугуна жакшы белгилүү. Ата мекендик педагогиканын тарыхынан көрүнүктүү ишмерлердин жана окмуштуулардын аты-жөндөрүн атап кетсе болот, булар көптөгөн жылдар аралыгында өсүп жаткан муунду тарбиялоонун системасын иштеп чыгышкан. Д.К.Ушинский билим берүүнү демократиялаштыруу үчүн жан үрөп күрөшүп, өзүнүн педагогикалык системасын иштеп чыккан, тарбиялап окутуунун принциптерин бекемдеген. Алардын негизгилери төмөндөгүлөр болгон:

1. Окутуу баланын курагына жана жекече бөтөнчөлүктөрүнө ылайык келүүсү керек. Ал колдон келерлик жана уланмалуу болгону оң.
2. Окутуу көрсөтмөлүү болушу жана конкреттүүдөн абстрактууга өтүп жүрүп отурушу керек.
3. Окутуу окуучунун инсандыгын өнүктүрүүгө ылайык келиши жана ага турмушка зарыл билимдерди бериши керек.

Тарбиялоонун проблемалары улуттук-тилдик саясатты түзүп калыптандыруу менен тыгыз байланыштуу. Алып карасак, А.О.Орусбаев республикадагы улуттук-тилдик саясатты мүнөздөө менен, анын ашкере саясатташууга кабылганын белгилеп кетет. Мына ушу жагдай азыркы учурдагы улуттук жана тилдик тирешүүлөрдүн келип чыгуусунун себептери дегенибиз туура болчудай. Бири-бирине дал келген көп тилдүүлүккө жетишүү милдети айрым чөйрөлөрдөгү көп тилдүүлүктүн тилдеринин компоненттеринин колдонулуш процесстерин көбүрөөк тереңдетип үйрөнүүнү жана аң сезимдүү түрдө иретке салууну талап этет. [111. 8] Көп тилдүүлүктү өнүктүрүү үчүн жагымдуу чөйрөлөрдөн болуп кала турган ушундай чөйрөлөр катары билим берүү мекемелери эсептелинет.

Кыргыз тилинин кыргыз улуттук маданиятындагы ролун ачып берүү менен, А.О.Орусбаев жазат: <<Кыргыз тили (ар кандай тил) алака-катыштын жана дүйнөнү таанып-билүүнүн каражаты, анык болууну кайрадан өзгөртүп түзүүнүн куралы катары аракетте болду жана кызмат кылды, элдин тарыхый эс-тутумунун жана азыркы учурдун интеллектуалдык маалыматынын сактоочусу болуп эсептелинет>>.

Түпкү калктын тилин башка улуттук тилдердин өкүлдөрүнүн үйрөнүүсү – мыкты улуттук салттарды жана маданиятты өздөштүрүүнүн, өзүнүн эс-тутумун, өзү карым-катышта болгон жана кылымдардан бери республикада орун-очок алган адамдардын тажрыйбасы, аң-сезими менен байытуунун эбегейсиз зор каражаты. А.О.Орусбаев, орус тили кандай болсо, так эле ошондой кыргыз тилинин ролун баса белгилөө менен алардын сойиалдык

функциялары жөнүндө төмөнкүдөй деп жазат: <<Кыргыз жана орус тилдери бири-бири менен ынтымакта жанаша өмүр сүрүшү керек жана алардын ар бири өздөрүнө тийиштүү социалдык функцияларды аткаруулары зарыл. Ушунда гана кыргыз тили - республикадагы мамлекеттик тил эсебинде, ал эми орус тили - бүткүл өлкөнүн аймагында колдонулуучу жалпы мамлекеттик тил, улуттар аралык жана дүйнөлүк алака-катыш каражаты катары иш алып барганы ылайык. Бул экөөнүн функциялары кайсы бир коомдук чөйрөлөрдө чогуу аракетте болуштары мүмкүн, ал эми башка учурларда өз-өзүнчө колдонулуусу ыктымал, бирок эч качан республиканын мамлекеттик тили жана федерациянын жалпы мамлекеттик тили бардык коомдук функцияларды реалдуу түрдө бирдей өлчөмдө аткара алышпайт>>.

Көп тилдүүлүктүн социалдык аспектиси тилдердин ар биринин жалпы функцияларын таап чыгуу менен байланыштуу, буларды эки тилдүү калк пайдаланат. Булардын ичинен тилдин алака-катышын, окутуп үйрөтүүнүн, иш кагаздарын алып баруунун ж.б. каражаты катары ролун белгилеп кетебиз.

Изилдөөнүн социалдык аспектиси тилдердин ар биринин коомдук функцияларын жана колдонулуучу чөйрөсүн аныктоону көңүлгө алат. Педагогикалык аспектиде эки тилдүүлүктүн түзүлүп-калыптануусу жана өнүгүшү менен байланышкан методикалык мүнөздөгү маселелер каралат, атап айтканда: бөтөн тилди үйрөнүү үчүн көбүрөөк жемиштүү болуп кайсы учур эсептелинет, бөтөн тилди көптүк чөйрө жок болгон учурда үйрөнүүнү кайсы куракта баштаган максатка ылайыктуу, бөтөн тилди эне тил менен бир учурда үйрөнгөн ылайыкпы же аны өздөштүргөндөн кийинби (улуттук мектеп үчүн), улуттук мектепте кыргыз-орус эки тилдүүлүктүн түзүп калыптандыруунун жана өнүктүрүүнүн натыйжалуу жолдору, усулдары жана ыкмалары кандай. Башкача айтканда, тилдик инсандын түзүлүп калыптанышы ал окуп тарбияланып жаткан шарттар менен тыгыз байланышта болуп өтөт. Бирок бул тилде сүйлөп жаткан адамдын инсандыгына тилдин тийгизүүчү таасири жана анын бөтөнчөлүктөрү азырынча жетиштүү изилдөө үчүн кызыгуу жаратары анык.

Тил – бул улуттун байлыгы. Ар бир сөз адамдын акылынан жаралган асыл мурас катары укумдан тукумга кызмат өтөгөн жана өз касиетин жоготпостон жандуулугун улай берген руханий байлык экендигин унутпашыбыз керек.

Адабияттар тизмеси:

1. Юдахин К.К. Кыргызско-русский словарь. – М., 1965
2. Ушинский К.Д. “О народности в общественном воспитании// избр.соч. – М.: Педагогика 1974
3. Кыргыз Республикасында 2014-1020 жылдары мамлекеттик тилди өнүктүрүүнүн жана тил саясатын өнүктүрүүнүн Улуттук Программасы
4. Концепция поликультурного и многоязычного образования в Кыргызской Республике, - Б. 2009
5. Сартаев К.К. Кыргыз тилинин методикасы, - Ф., 1963
6. Сухомлинский В.А. Мектептин жаш директору менен аңгеме, - Ф.: Мектеп, 1976
7. Орусбаев А.О. Кыргыз тилинин фонетикасы боюнча изилдөөлөр, - Б.: Илим, 1991
8. Орусбаев А.О. “Русский и кыргызский языки: в поиске гармонии”, Советская Киргизия, - Ф., 1984

Рецензент: к.ф.н., доц. Сарымсакова А.Ж.

УДК 808.5(159.946.3)

Мурасатов Б. А.

И.Арабаев ат.КМУнун доценти,
филология илимдерини кандидаты

**СҮЙЛӨШҮҮ РЕЧИНДЕГИ СӨЗ АЙКАШТАРЫНЫН КОМПОНЕНТТЕРИНИН
ТҮЗҮЛҮШ ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**